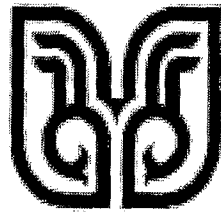

الله أكبر

١٩١٥

۸۷/۱۰۴۹۵۸
۸۸/۱/۸

دانشگاه شهید باهنر کرمان

دانشکده مدیریت و اقتصاد

بخش اقتصاد

پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته علوم اقتصادی گرایش اقتصاد بازرگانی

تحلیل همگرایی اقتصادی در کشورهای گروه D-8

استاد راهنما:

دکتر سید عبدالمجید جلایی

استاد مشاور:

دکتر حسین مهرابی

مؤلف:

لیلی نیکبخت

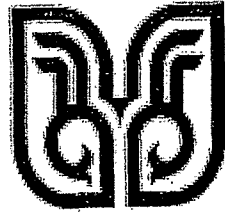
شهریورماه ۱۳۸۷

ب

۱۰۹۱۵۱

۱۳۸۷ / ۱۲ / ۲۷

دانشگاه شهید باهنر کرمان

این پایان نامه به عنوان یکی از شرایط احراز درجه کارشناسی ارشد به

گروه اقتصاد

دانشکده مدیریت و اقتصاد

دانشگاه شهید باهنر کرمان

تسلیم شده است و هیچ گونه مدرکی به عنوان فراغت از تحصیل دوره مذکور شناخته نمی شود.

دانشجو: لیلی نیکبخت

استاد راهنما: دکتر سید عبدالمجید جلایی

استاد مشاور: دکتر حسین مهربانی

استاد داور ۱: دکتر شهرام گلستانی

استاد داور ۲: دکتر حسین اکبری

نماینده تحصیلات تکمیلی دانشکده: دکتر امین پور حیدری

حق چاپ محفوظ و مخصوص به مولف است

آیا قلم کہ می بخارد نخواهد توانست الفبای سپاس را راست قامت بخارد

به این امید می ستایم؛

استاد ارہنمایم جناب آقای دکتر جلابی

استاد مشاورم جناب آقای دکتر مہرابی

داوران محترمہم دکتر گلستانی و دکتر اکبری

کہ بی دریغ یاری ام کردہ اند وبالطف ارہنماییم.

پیشکش بہ مادر م کہ آنچہ یافتہ با مہربانی او، ہستی یافت؛

تقدیم بہ او کہ دمی با او گذراندم و عمری را دیدیونم

پیشکش بہ ہمسرم کہ بہانہ ای بود برای نگاشتن؛

تقدیم بہ او کہ حیات تازہ یافتہ با وجودش و عمری را با او می گذرانم

تا دمی بہ یادگار بنم آنچہ سایہ بودن است.

چکیده

رکن اصلی جهانی شدن اقتصادی، آزادی تجارت است که منجر به، رقابتی شدن اقتصادهای ملی و سپس حرکت به سوی ادغام در بازارهای جهانی است. جوامعی که توانسته‌اند اقتصادهای ملی خود را با شرایط جدید رقابتی سازگار کنند و سهمی در این بازی جهانی بر عهده گیرند، به نحو چشمگیری از پدیده جهانی شدن و رقابت اقتصادی سود برده‌اند. یکی از دغدغه‌های مهم و اساسی کشورهای در حال توسعه، آثار و پیامدهای جهانی شدن اقتصاد است. از جمله واکنش‌های انفعالی این کشورها برای مقابله با پدیده جهانی شدن، ورود به همکاری‌های اقتصادی و منطقه‌ای است. در واقع، روی آوردن به ترتیبات تجاری و همکاری‌های اقتصادی - منطقه‌ای می‌تواند یکی از اقدامات لازم در جهت جهانی شدن باشد و اقتصاد بسیاری از کشورهای در حال توسعه را در مقابل رقابت جهانی حفظ کند. کشور جمهوری اسلامی ایران نیز، با تکیه بر مزایای نسبی و پتانسیل‌های مختلف اقتصادی و کسب منافع متفاوت از همکاری‌های مختلف اقتصادی - منطقه‌ای می‌تواند قابلیت‌های خود را برای حرکت به سوی روند جهانی شدن افزایش دهد. مهمترین هدف تحقیق حاضر بررسی این موضوع است که آیا کشورهای گروه D-8 توانسته‌اند در رویارویی با پدیده جهانی شدن، همگرا شوند. و اینکه این همکاری تا چه اندازه می‌تواند به فرآیند جهانی شدن این کشورها کمک کند.

در این مطالعه، برای بررسی همکاری کشورهای اسلامی گروه D-8 الگوی جاذبه تعمیم یافته، به کار گرفته شده است. الگوی جاذبه تعمیم یافته به روش داده‌های ترکیبی مورد بررسی قرار گرفته تا اثرات ثابت و انفرادی مربوط به زوج‌های تجاری نیز مورد توجه قرار گیرد و اریب ناهمگنی از میان برود. بر اساس نتایج این مطالعه، تولید ناخالص کشور میزبان و میهمان سرمایه، جمعیت کشور میزبان، شاخص تفاوت ساختار اقتصادی و شاخص باز بودن اقتصادی نقش مثبت بر جریان مبادلات دوطرفه ایفا می‌کنند. در فرآیند جهانی شدن، اثر منفی شاخص فاصله و موقعیت جغرافیایی، تأثیری در فرآیند همکاری گروه، نداشته است. بنابراین نتایج تجربی نشان می‌دهد که همکاری اقتصادی گروه D-8، حجم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (دوطرفه) کشورهای عضو را افزایش داده و فرصت‌های مناسبی برای افزایش ورود و خروج سرمایه ایجاد کرده است. همکاری گروه D-8 برای کشور جمهوری اسلامی ایران چندان اهمیت نداشته و عضویت در این گروه تأثیری روی موقعیت اقتصادی ایران نداشته است.

فهرست مطالب

شماره صفحه	عنوان
فصل اول: کلیات تحقیق	
۲	۱-۱- مقدمه.....
۳	۲-۱- تعریف مساله و بیان سوال‌های اصلی تحقیق.....
۴	۳-۱- ضرورت انجام تحقیق.....
۵	۴-۱- اهداف تحقیق.....
۵	۵-۱- روش تحقیق.....
۶	۶-۱- فرضیه‌های تحقیق.....
۶	۷-۱- واژگان کلیدی.....
۶	۱-۷-۱- سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی.....
۶	۲-۷-۱- مدل جاذبه.....
۷	۳-۷-۱- گروه کشورهای اسلامی D-8.....
۷	۴-۷-۱- داده‌های ترکیبی.....
۷	۵-۷-۱- همگرایی اقتصادی.....
فصل دوم: ادبیات تحقیق	
۹	۱-۲- مقدمه.....
۱۰	۲-۲- مروری بر مطالعات انجام شده.....
۱۰	۱-۲-۲- مطالعات داخلی.....
۱۳	۲-۲-۲- مطالعات خارجی.....
۲۰	۳-۲- خلاصه.....
فصل سوم: مبانی نظری و روش تحقیق	
۲۲	۱-۳- مقدمه.....
۲۳	۲-۳- جهانی شدن و یکپارچگی اقتصادی.....
۲۳	۳-۳- انواع همگرایی یا ادغام‌های اقتصادی.....
۲۳	۱-۳-۳- منطقه ترجیحات تجاری.....
۲۳	۲-۳-۳- منطقه آزاد تجاری.....
۲۴	۳-۳-۳- اتحادیه گمرکی.....
۲۴	۴-۳-۳- بازار مشترک.....
۲۴	۵-۳-۳- اتحادیه پولی.....

۲۵۳-۳-۶- اتحادیه اقتصادی
۲۵۳-۳-۷- اتحادیه سیاسی
۲۶۳-۴- همگرایی گروه کشورهای مورد بررسی (کشورهای D-8)
۲۶۳-۵- ساختار تولید و تجارت در کشورهای عضو گروه D-8
۲۷۳-۵-۱- ساختار تولیدی
۲۸۳-۵-۲- ساختار تجارت
۳۰۳-۶- مبانی نظری مدل جاذبه
۳۳۳-۷- تصریح مدل
۳۸۳-۸- تکنیک تخمین مدل
۳۸۳-۸-۱- داده‌های ترکیبی
۳۸۳-۸-۲- مزایای استفاده از داده‌های ترکیبی
۳۹۳-۹- آزمون‌های مقدماتی
۳۹۳-۹-۱- آزمون‌های پایایی
۳۹۳-۹-۲- آزمون هم‌جمعی
۴۰۳-۹-۳- الگوی مقید
۴۰۳-۹-۴- الگوی اثرات ثابت
۴۰۳-۹-۵- الگوی اثرات تصادفی
۴۱۳-۱۰- آزمون‌های انتخاب الگوی تخمین
۴۱۳-۱۰-۱- آزمون F مقید
۴۱۳-۱۰-۲- آزمون ضرایب لاگرانژ
۴۲۳-۱۰-۳- آزمون هاسمن
۴۳۳-۱۱- خلاصه

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل و آرایه نتایج

۴۵۴-۱- مقدمه
۴۶۴-۲- داده‌ها و اطلاعات
۴۷۴-۳- نتایج آزمون‌های پایایی
۴۷۴-۴- نتایج آزمون هم‌جمعی
۴۸۴-۵- نتایج آزمون‌های انتخاب الگو
۴۹۴-۶- نتایج تخمین مدل

۵۸۷-۴-آزمون فرضیه ها
۶۰۸-۴-خلاصه

فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادها

۶۲۱-۵-مقدمه
۶۳۲-۵-نتیجه گیری
۶۴۳-۵-پیشنهادها

فهرست نگاره ها

۱۸نگاره (۱-۲): خلاصه مطالعات داخلی
۱۹نگاره (۲-۲): خلاصه مطالعات خارجی
۴۶نگاره (۱-۴): رشد تولید ناخالص داخلی کشورها طی دوره ۲۰۰۶-۱۹۸۵
۴۶نگاره (۲-۴): رشد جمعیت طی ۲۰۰۶-۱۹۸۵
۴۷نگاره (۳-۴): نتایج آزمون ریشه واحد متغیرهای درون مدل جاذبه
۴۸نگاره (۴-۴): نتایج آزمون هم جمعی متغیرهای درون مدل جاذبه
۴۸نگاره (۵-۴): نتایج انتخاب الگو جهت تخمین مدل جاذبه همگرایی
۴۹نگاره (۶-۴): نتایج تخمین مدل جاذبه همگرایی گروه D-8 طی دوره ۲۰۰۶-۱۹۸۵
۵۲نگاره (۷-۴): نتایج تخمین ثانویه مدل جاذبه همگرایی برای کل دوره مورد بررسی
۵۳نگاره (۸-۴): برآورد مدل جاذبه همگرایی گروه D-8 طی دوره ۱۹۹۶-۱۹۸۵
۵۳نگاره (۹-۴): نتایج تخمین ثانویه مدل جاذبه همگرایی گروه D-8 قبل از دوره تشکیل
۵۴نگاره (۱۰-۴): برآورد مدل جاذبه همگرایی گروه D-8 طی دوره ۲۰۰۶-۱۹۹۷
۵۴نگاره (۱۱-۴): نتایج تخمین ثانویه مدل جاذبه همگرایی گروه D-8 طی دوره تشکیل
۵۵نگاره (۱۲-۴): نتایج آزمون انتخاب الگو جهت انتخاب مدل جاذبه تجارت دوجانبه
۵۵نگاره (۱۳-۴): نتایج برآورد مدل تجارت دوجانبه کشورهای D-8 طی دوره ۲۰۰۶-۱۹۸۵
۵۶نگاره (۱۴-۴): نتایج تخمین ثانویه مدل تجارت دوجانبه طی دوره تشکیل
۵۶نگاره (۱۵-۴): نتایج مدل جاذبه همگرایی کشورهای D-8 برای ایران طی دوره ۱۹۹۶-۱۹۸۵
۵۷نگاره (۱۶-۴): نتایج تخمین ثانویه مدل جاذبه همگرایی ایران طی دوره قبل از تشکیل
۵۷نگاره (۱۷-۴): نتایج همگرایی کشورهای D-8 برای کشور ایران طی دوره ۲۰۰۶-۱۹۹۷
۵۷نگاره (۱۸-۴): نتایج تخمین ثانویه مدل جاذبه ایران طی دوره تشکیل

پیوست‌ها

- ۶۶ پیوست شماره ۱: قانون الحاق جمهوری اسلامی ایران به گروه D-8
- ۶۹ پیوست شماره ۲: خروجی برآورد مدل جاذبه همگرایی گروه D-8 طی دوره ۲۰۰۶-۱۹۸۵
- ۷۰ پیوست شماره ۳: خروجی تخمین ثانویه مدل جاذبه همگرایی دوره مورد مطالعه
- ۷۱ پیوست شماره ۴: خروجی برآورد مدل جاذبه همگرایی گروه D-8 طی دوره ۱۹۹۶-۱۹۸۵
- ۷۲ پیوست شماره ۵: خروجی تخمین ثانویه مدل جاذبه همگرایی گروه D-8 دوره قبل از تشکیل
- ۷۳ پیوست شماره ۶: خروجی برآورد مدل جاذبه همگرایی گروه D-8 طی دوره ۲۰۰۶-۱۹۹۷
- ۷۴ پیوست شماره ۷: خروجی تخمین ثانویه جاذبه همگرایی گروه D-8 دوره تشکیل گروه
- ۷۵ پیوست شماره ۸: خروجی برآورد مدل تجارت دوجانبه D-8 طی دوره ۲۰۰۶-۱۹۸۵
- ۷۶ پیوست شماره ۹: خروجی تخمین ثانویه مدل تجارت دوجانبه دوره مورد بررسی
- ۷۷ پیوست شماره ۱۰: خروجی جاذبه همگرایی D-8 برای کشور ایران طی دوره ۱۹۹۶-۱۹۸۵
- ۷۷ پیوست شماره ۱۱: خروجی تخمین ثانویه مدل جاذبه همگرایی ایران دوره قبل از تشکیل
- ۷۸ پیوست شماره ۱۲: خروجی همگرایی D-8 برای کشور ایران طی دوره ۲۰۰۶-۱۹۹۷
- ۷۸ پیوست شماره ۱۳: خروجی تخمین ثانویه مدل جاذبه ایران دوره تشکیل گروه

منابع و مأخذ

- ۷۹ مطالعات انجام شده به زبان فارسی
- ۸۱ مطالعات انجام شده به زبان لاتین
- ۸۴ چکیده انگلیسی

فصل اول

کلیات تحقیق

جهانی شدن سبب باز شدن اقتصادهای ملی در ابعاد داخلی و خارجی شده است. به این پدیده باید منطقه‌گرایی را نیز افزود. اهداف بازارهای جهانی با فرآیند تصمیم‌گیری متمرکز سازگار نیست. جهانی شدن ضمن بین‌المللی کردن بازار جهانی، محیطی کاملاً رقابتی ایجاد کرده که در آن تنها واحدهای اقتصادی قدرتمند و کارآمد مجال بقاء خواهند داشت. از این رو به دولت‌ها پیشنهاد شده به منطقه‌گرایی روی آورند تا از این طریق، اقتصاد خود را برای جهانی شدن مهیا کنند و ارتقای سرمایه‌گذاری و رشد را در درون منطقه میسر سازند.

ابزارهایی که در منطقه‌گرایی و ترتیبات تجاری به کار گرفته می‌شود، مشابه ابزارهای فرآیند جهانی شدن است. به عبارت دیگر، عواملی که موجب همگرایی اقتصادی کشورهای یک منطقه می‌شود شامل تجارت آزاد، سرمایه‌گذاری درون منطقه‌ای، فرآیند تخصصی کردن تولیدات از سوی شرکت‌های فراملی و حذف موانع تجاری و... می‌شود که می‌توان آنها را در بحث جهانی شدن اقتصاد نیز موثر دانست. یکی از خصوصیات مشترک میان این دو، ایجاد فضای رقابتی است که میان کشورهای همگرا شده حاصل می‌شود و منجر به ماندگاری اقتصادهایی خواهد شد که از قدرت اقتصادی و رقابتی بالاتری برخوردار باشند. این رقابتی شدن در بحث جهانی شدن شدیدتر بوده و اهمیت زیادی دارد. در حالی که درون یک منطقه به دلیل شرکای کمتر، از فشردگی پایین تری برخوردار است و می‌تواند محکی برای اقتصادهای ضعیف‌تر باشد تا قدرت اقتصادی، توان تجاری و مزیت رقابتی خود را برای مقیاس وسیع تری چون اقتصاد جهانی به بوته آزمایش گذارند.

روی آوردن به ترتیبات تجاری و همگرایی اقتصادی - منطقه‌ای می‌تواند یکی از اقدامات لازم در جهت جهانی شدن باشد و بسیاری از کشورهای در حال توسعه را برای حضور در عرصه جهانی مهیا کند. همچنین از این راه، مزیت رقابتی در بازارهای مختلف تقویت می‌شود و افزایش سرمایه‌گذاری را درون منطقه به همراه می‌آورد و از راه افزایش حجم سرمایه متقابل، رفاه اقتصادی را افزایش داده، مقدمات رشد و توسعه اقتصادی را فراهم می‌آورد.

نکته قابل توجه آن است که مزایای مشارکت سازمان‌های منطقه‌ای در حفظ صلح و امنیت بین‌المللی بسیار فراوان بوده است و علاوه بر فعالیت‌های اقتصادی نقش مهمی را در مقابله با بحران‌های منطقه‌ای ایفا نموده‌اند. با توجه به اهمیت همگرایی و نیاز به یکپارچگی کشورها، این تحقیق به دنبال تعیین میزان همگرایی کشورهای اسلامی گروه D-8 می‌باشد و اینکه این کشورها تا چه اندازه‌ای توانسته‌اند به اهمیت و ضرورت این مسأله پی ببرند.

۱-۲- تعریف مساله و بیان سوال‌های اصلی تحقیق:

از جمله اقدامات لازم کشورها برای مواجه شدن با پدیده جهانی شدن، می‌توان به همگرایی‌های اقتصادی و منطقه‌ای^۱ اشاره کرد. امروزه همزمان با جهانی شدن، شاهد همگرایی اقتصادی مناطق مختلف جهان هستیم. در واقع قرابت و نزدیکی کشورهای که در یک منطقه جغرافیایی قرار دارند، به لحاظ فرهنگ، زبان و دین و همچنین فاصله کوتاه‌تر و کاهش هزینه حمل و نقل از یک سو و پیامدهای جهانی شدن و سیال شدن سرمایه برای برخی از کشورها نظیر کشورهای جنوب شرق آسیا (در سال ۱۹۹۷) و مکزیک (در سال ۱۹۹۴) از طرف دیگر موجب تمایل بیشتر این کشورها به همکاری با یکدیگر شده است. بر اساس نوشته های پراتون^۲ و همکاران "منطقه گرایی نه فقط دلالت بر افزایش فعالیت بین کشورهای دارد که از نظر جغرافیایی در یک منطقه قرار دارند، بلکه یک نوع تشدید فعالیت های بین المللی در میان آنها است که، در نتیجه فعالیت‌های اقتصادی در سطح منطقه‌ای و در یک محدوده جغرافیایی به طور شتابانی سازماندهی می‌شوند."

مقوله رشد اقتصادی پایدار از مباحثی است که از دیرباز در کانون توجه مطالعات اقتصادی قرار داشته است و در هر دوره با توجه به خصوصیات ساختار اقتصادی، عوامل مختلفی در این زمینه مورد توجه قرار گرفته‌اند و در بیشتر موارد نیز با توجه به تغییرات ساختاری و تغییرات حاصله در رابطه تجاری کشورها، صرفاً پیش شرط‌هایی برای محرک رشد اقتصادی در نظر گرفته شده است. از جمله مهمترین این عوامل، سرمایه اقتصادی و بنابراین تحرک سرمایه است که در بین انواع مختلف تحرک سرمایه، سرمایه گذاری مستقیم خارجی^۳ مهمترین نقش را در مطالعات انجام شده و مشاهدات تجربی ایفا می‌نماید. این نوع سرمایه‌گذاری نه تنها به صورت مستقیم بلکه به واسطه اثرات خارجی فراوانی که به وجود می‌آورد، توجه زیادی را در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه به خود جلب نموده است و این کشورها سیاست‌ها و برنامه‌های منظمی را جهت جذب هر چه بیشتر این سرمایه تنظیم نموده‌اند و حتی به تنظیم زیر ساخت‌های لازم روی آورده‌اند.

با این اوصاف برخی کشورهای اسلامی (در اینجا کشورهای عضو D-8) نیز با تکیه بر مزایای نسبی و توانایی‌های مختلف اقتصادی می‌توانند شرایط و فضای مقابله با روند جهانی شدن را اتخاذ نمایند و با کسب تجارب متفاوت از همگرایی‌های مختلف اقتصادی- منطقه‌ای توان خود را برای حرکت در روند جهانی شدن افزایش داده و با شناخت مزیت نسبی، موجبات رشد اقتصادی، افزایش رفاه، افزایش حجم تجارت بین‌المللی و جریان‌های سرمایه‌گذاری خارجی را فراهم کنند.

D-8 گروهی از کشورهای در حال توسعه است که با هم پیمان توسعه اقتصادی دارند. در سال ۱۹۹۷ (سال تشکیل گروه)، جمعیت کشورهای عضو D-8 معادل ۱۳/۵٪ از کل جمعیت دنیا بوده است. کشورهای عضو D-8 عبارت از ایران، اندونزی، مالزی، پاکستان، بنگلادش، ترکیه، مصر و نیجریه می‌باشند.

از آنجا که اعضای D-8 در حال توسعه می‌باشند، موضوع سرمایه‌گذاری خارجی از مباحث مورد توجه در این کشورها به شمار می‌آید. سوالاتی که این مطالعه به دنبال پاسخ به آن است عبارتند از:

^۱) *Regional and Economic Convergences*

^۲) *Perraton*

^۳) *Foreign Direct Investment*

- ۱- آیا همگرایی اقتصادی کشورهای گروه D-8 بر رشد اقتصادی این گروه تاثیر مثبت داشته است؟
 ۲- آیا همگرایی اقتصادی گروه D-8 موجب افزایش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در این گروه شده است؟

۱-۳- ضرورت انجام تحقیق

جهانی شدن سبب باز شدن اقتصادهای ملی در ابعاد داخلی و خارجی شده است. اهداف بازارهای جهانی با فرآیند تصمیم‌گیری متمرکز سازگار نیست. علیرغم آزادسازی‌های تجاری و جهانی شدن اقتصادها که دو مشخصه اصلی نظام تجارت جهانی در عصر حاضر به شمار می‌روند، اما از اهمیت رویکرد به بلوک‌ها، تشکله‌ها و ترتیبات اقتصادی و تجاری بین کشورها کاسته نشده است. انگیزه‌هایی همچون افزایش تجارت، نیل به منافع رفاهی، همکاری‌های متقابل در زمینه‌های تجاری، اقتصادی و رشد اقتصادی، افزایش قدرت چانه‌زنی در مسایل سیاسی، اقتصادی و تجاری با کشورها و گروه‌های فرمانطقه‌ای، تامین ملاحظات امنیتی و سیاسی و انجام همکاری‌ها در زمینه‌های رشد و توسعه و اعتلای سرمایه‌گذاری از جمله عوامل روی آوردن به اینگونه همکاری‌های گروهی هستند. از این رو احساسات و تفکرات حمایت‌گرایانه در بین گروه‌هایی که به دنبال منطقه‌گرایی و حمایت از بازارهای ملی هستند، بالا می‌گیرند. جهانی شدن ضمن بین‌المللی کردن بازار جهانی، محیطی کاملاً رقابتی ایجاد کرده است که در آن تنها واحدهای اقتصادی قدرتمند و کارآمد مجال بقا خواهند داشت؛ از این رو دولت‌های ملی به منطقه‌گرایی روی آورده‌اند تا از این طریق، اقتصاد خود را در مقابل مشکلات جهانی حفظ کنند و همچنین به مزیت رقابتی در بازارهای جهانی دست یابند، مسائل تجاری و اقتصادی را در مقیاس منطقه ایجاد کنند و ارتقای سرمایه‌گذاری و رشد را در درون منطقه میسر سازند.^۱

منطقه‌گرایی نه تنها دلالت بر افزایش فعالیت بین‌کشورهایی دارد که از نظر خطر مالی در یک منطقه قرار دارند، بلکه به معنی نوعی تشدید فعالیت‌های بین‌المللی در میان آنها است که باعث می‌شود فعالیت‌های اقتصادی هر چه بیشتر در سطح منطقه و در یک محدوده جغرافیایی سازماندهی شوند. از طرف دیگر رشد فرآیند تجارت و تولید جهانی شرایطی را فراهم کرده است تا کشورهای مختلف بتوانند به داده‌های مهم تکنولوژی دسترسی پیدا نموده، از سرریزهای تکنولوژی کشورهای توسعه یافته صنعتی استفاده نمایند؛ لذا آثار جهانی شدن اقتصاد و همگرایی‌های ملی می‌تواند به همگرایی اقتصادی انجامد و موجب تسریع در رشد کشورهای گردد که از نظر شاخص‌های اقتصادی فاصله بیشتری با کشورهای پیشرفته و توسعه یافته دارند. نکته قابل توجه آن است که مزایای مشارکت سازمان‌های منطقه‌ای در حفظ صلح و امنیت بین‌المللی بسیار فراوان بوده است و علاوه بر فعالیت‌های اقتصادی نقش مهمی را در مقابله با بحران‌های منطقه‌ای ایفا نموده‌اند. در سال‌های اخیر، سازمان‌های منطقه‌ای متعددی به همین منظور تشکیل گردیده‌اند که از جمله می‌توان به کشورهای اسلامی گروه هشت اشاره کرد.

^۱) Karl W Deutsch, 1971, p 158

۱-۴- اهداف تحقیق

مهمترین هدف تحقیق حاضر بررسی این موضوع است که آیا کشورهای گروه D-8 توانسته‌اند در رویارویی با پدیده جهانی شدن، با هم همگرا شوند. و اینکه این همگرایی تا چه اندازه می‌تواند به روند جهانی شدن این کشورها کمک کند. در مرحله بعد، این بررسی به دنبال جایگاه ایران در گروه می‌باشد. آیا ایران به عنوان یکی از اعضای گروه D-8 توانسته است از مزایای گروه استفاده کند و در طی دوره تشکیل چه تحولی برای کشور ایران ایجاد شده است.

۱-۵- روش تحقیق

ده‌ها سال است که دانشمندان علوم اجتماعی برای پیش‌بینی جابجایی انسان‌ها، اطلاعات و کالا بین دو نقطه از مدل جاذبه استفاده می‌کنند. این مدل در واقع نسخه تعدیل شده قانون جاذبه نیوتن است. طبق قانون جاذبه نیوتن جاذبه میان دو جسم تابعی است از جرم دو جسم و فاصله میان آنها (ایگر، ۲۰۰۲)^۱. برای بررسی همگرایی از روش‌های نظیر اقتصادسنجی فضایی و شاخص‌های مرتبط با همگرایی، نیز استفاده می‌شود؛ اما از آنجا که مدل جاذبه از انعطاف پذیری کافی برخوردار است (می‌توان متغیرهای دیگری نیز به مدل اضافه کرد)، بنابراین امکان تحلیل بهتر نتایج همگرایی فراهم می‌گردد. از این جهت، در این بررسی از روش مدل جاذبه تعمیم یافته^۲ استفاده شده است.

مدل جاذبه‌ای که در علوم اقتصادی مورد بررسی قرار می‌گیرد نقش وضعیت اقتصادی دو منطقه و فاصله جغرافیایی آنها را مورد بررسی قرار می‌دهد. طبق این مدل هرچه بزرگی اقتصاد دو منطقه بیشتر باشد و یا فاصله جغرافیایی آنها کمتر باشد، میزان جریان‌های تجاری، نیروی انسانی (مهاجرت) و مبادلات اطلاعاتی بین این دو منطقه بیشتر می‌شود. در طی زمان عوامل دیگری نیز مانند تولید ناخالص داخلی سرانه، توافقنامه‌های منطقه‌ای و مناسبت‌های فرهنگی و دینی، به مدل جاذبه افزوده شد. این مدل‌ها ابزار مناسبی هستند و به طوری گسترده در تجارت بین‌الملل برای توضیح جریان‌های تجاری دو جانبه بکار می‌روند. در چارچوب این مدل می‌توان موانع و تشویق‌های موجود را به صورت متغیر کمی و یا متغیر کیفی که در بازارهای خاص و قابل قبول کمی شده‌اند وارد مدل کرده و تاثیر آن را بر تجارت دو جانبه بررسی نمود (هاریس، ۱۹۹۸)^۳.

جهت تخمین مدل جاذبه از روش داده‌های ترکیبی استفاده می‌شود. داده‌های ترکیبی اصولاً به حرکت واحدهای مقطعی طی زمان اشاره دارند. مدل‌های مبتنی بر این نوع داده‌ها را مدل‌های رگرسیون داده‌های ترکیبی نامیده می‌شود. به طور کلی می‌توان گفت داده‌های ترکیبی تحلیل‌های تجربی را به شکلی غنی می‌سازند در صورت استفاده از داده‌های سری زمانی یا مقطعی این امکان وجود ندارد. برخی مدل‌های جاذبه برای تعیین عوامل مؤثر بر تجارت بین‌الملل از داده‌های مقطعی استفاده می‌کنند، ولی در واقعیت استفاده از داده‌های مقطعی

^۱) Peter Egger, 2002

^۲) generalized gravity model

^۳) Mark N. Harris, 1998

برای چند سال متوالی نتایج بهتر و قابل اعتمادتری را در بر دارد و قدرت توضیح دهنده‌گی مدل را افزایش می‌دهد (غلامی، ۱۳۸۴). زیرا اولاً در روش داده‌های ترکیبی بدلیل استفاده از داده‌های چند سال متوالی، همبستگی بین متغیرها نسبت به روش داده‌های مقطعی، کاهش می‌یابد. ثانیاً اگر مبنای مدل یک تحقیق بر اساس داده‌های مقطعی سامان یافته باشد این احتمال وجود دارد که برخی از عوامل غیر اقتصادی در سال مورد نظر رخ داده باشد و اقتصاد یک یا چند کشور را از حالت عادی خارج کرده باشد. بنابراین نتایج چنین تحقیقی نمی‌تواند چندان مورد اطمینان باشد. بنابراین در تحقیق حاضر از روش داده‌های ترکیبی جهت تخمین مدل استفاده شده است. قلمرو تحقیق کشورهای اسلامی گروه D-8 و دوره مورد مطالعه ۲۰۰۶-۱۹۸۵ می‌باشد.

۶-۱- فرضیه‌های تحقیق

فرضیه‌های مورد آزمون در این تحقیق به شرح زیر می‌باشد:

- ۱- کشورهای D-8 توانسته‌اند از طریق تشکیل گروه اقتصادی رشد اقتصادی خود را افزایش دهند.
- ۲- همگرایی اقتصادی موجب افزایش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای گروه D-8 شده است.

۷-۱- واژگان کلیدی

۱-۷-۱- سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی آن دسته از سرمایه‌گذاری‌هایی هستند که سرمایه‌گذار خارجی، بطور مستقیم در کشور میزبان اقدام به سرمایه‌گذاری می‌کند. در سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، سرمایه‌گذار خارجی با حضور فیزیکی در محل سرمایه‌گذاری و قبول مسئولیت مالی، مستقیماً کنترل و اداره واحد در کشور میزبان را در دست دارد (مهدوی، ۱۳۸۴).

۱-۷-۲- مدل جاذبه

مدل جاذبه‌ای که در علوم اقتصادی مورد بررسی قرار می‌گیرد نقش وضعیت اقتصادی دو منطقه و فاصله جغرافیایی آنها را مورد بررسی قرار می‌دهد. طبق این مدل هرچه بزرگی اقتصاد دو منطقه بیشتر باشد و یا فاصله جغرافیایی آنها کمتر باشد، میزان جریان‌های تجاری، نیروی انسانی (مهاجرت) و مبادلات اطلاعاتی بین این دو منطقه بیشتر می‌شود. در چارچوب این مدل می‌توان موانع و تشویق‌های موجود را به صورت متغیر کمی و یا متغیر کیفی که در بازارهای خاص و قابل قبول کمی شده‌اند وارد مدل کرده و تأثیر آن را بر تجارت دو جانبه بررسی نمود.

۱-۷-۳- کشورهای اسلامی گروه D-8

گروه D-8 از هشت کشور مسلمان در حال توسعه اسلامی شامل جمهوری اسلامی ایران، ترکیه، پاکستان، بنگلادش، مالزی، اندونزی، مصر و نیجریه تشکیل شده است. اهداف کلی گروه عبارتند از تقویت و ارتقا جایگاه کشورهای در حال توسعه در اقتصاد جهانی، متنوع ساختن و ایجاد فرصت های جدید در روابط تجاری، افزایش مشارکت در تصمیم گیری در سطح بین المللی و تامین استانداردهای زندگی بهتر (رفاه عمومی) برای مردم کشورهای عضو، با تاکید بر این اصول صلح، گفتگو، همکاری، عدالت، تساری و مردم سالاری می باشد. این گروه رسماً در تاریخ ۲۵ خرداد ماه ۱۳۷۶ (۱۵ ژوئن ۱۹۹۷) با برگزاری اولین اجلاس سران گروه در استانبول آغاز به کار کرد.

۱-۷-۴- داده های ترکیبی

در داده های ترکیبی، واحد مقطعی یکسان (برای مثال یک خانواده یا یک بنگاه یا یک کشور) طی زمان بررسی و سنجش می شوند. به طور خلاصه، داده های ترکیبی دارای ابعاد فضایی (مکانی) و زمانی اند.

۱-۷-۵- همگرایی اقتصادی

از جمله واکنش های فعال کشورها برای مواجهه با پدیده جهانی شدن، می توان به همگرایی های اقتصادی و منطقه ای اشاره کرد. امروزه همزمان با جهانی شدن، شاهد همگرایی اقتصادی مناطق مختلف جهان هستیم. در واقع قرابت و نزدیکی کشورهای که در یک منطقه جغرافیایی قرار دارند، به لحاظ فرهنگ، زبان و دین و همچنین فاصله کوتاه تر و کاهش هزینه حمل و نقل از یک سو و پیامدهای زیان بار و بحران های پس از جهانی شدن و سیال شدن سرمایه برای برخی از کشورها از طرف دیگر موجب تمایل بیشتر کشورها به همکاری با یکدیگر شده است.

فصل دوم

ادبیات تحقیق

جهانی شدن ضمن بین‌المللی کردن بازارهای جهانی محیطی کاملاً رقابتی ایجاد کرده است که در آن تنها واحدهای اقتصادی قدرتمند و کارآمد بقا خواهند داشت. برخی از اقتصاددانان به این باور رسیده‌اند که بین‌المللی کردن بازارهای جهانی به ضرر کشورهای در حال توسعه خواهد بود. از این رو، در کنار بحث جهانی شدن، منطقه‌گرایی و تشکیل تریبیات منطقه‌ای مطرح شده، تا از این طریق این کشورها را در مقابل مشکلات جهانی حفظ کرد و ارتقای سرمایه‌گذاری و رشد را در درون منطقه میسر سازد.

تمایل به همکاری منطقه‌ای از دیرباز در جهان وجود داشته است ولی روند تحولات جهانی بخصوص پس از جنگ جهانی دوم این گرایش را تشدید نمود. این همکاری‌ها در اشکال گوناگون و درجات در همه زمینه‌های سیاسی و اقتصادی، امنیتی، اجتماعی و یا ترکیبی از آنها شکل گرفته است. همکاری اقتصادی شاید مهمترین نوع همکاری منطقه‌ای باشد، زیرا کشورهای جهان به تنهایی تمام عوامل تولید را در اختیار نداشته و با توجه به محدودیت‌های سرمایه، نیروی انسانی، منابع طبیعی، مدیریت تکنولوژی، امکان فراهم نمودن زنجیره‌ای از تولیدات در یک کشور وجود ندارد. بنابراین کشورها به منظور دستیابی به آرمان‌هایشان، بدون مساعدت جمعی امکان پذیر نمی‌باشند، بنابراین تلاش می‌نمایند تا با تشکیل سازمان‌های اقتصادی منطقه‌ای هم اقتصاد ملی خود را رونق دهند و هم با توزیع نیروی کار، سرمایه‌گذاری‌های مشترک و استفاده بهینه از منابع بالقوه یک منطقه، چرخ تولید را در آن منطقه به حرکت در آورند (دفتر امور اکو، ۱۳۷۷).

با این اوصاف برخی کشورهای اسلامی نیز با تکیه بر مزایای نسبی و توانایی‌های مختلف اقتصادی می‌توانند شرایط و فضای مقابله با روند جهانی شدن را اتخاذ نمایند و با کسب تجارب متفاوت از همگرایی‌های مختلف اقتصادی - منطقه‌ای توان خود را برای حرکت در روند جهانی شدن افزایش داده و با شناخت مزیت نسبی، موجبات رشد اقتصادی، افزایش رفاه، افزایش حجم تجارت بین‌المللی و جریان‌های سرمایه‌گذاری خارجی را فراهم کنند.

در این فصل تلاش شده به مطالعاتی که در زمینه همکاری‌های منطقه‌ای توجه کرده‌اند، پرداخته شود؛ از آنجا که در تحقیق حاضر، روش مورد بررسی جهت تعیین همگرایی اقتصادی مدل جاذبه می‌باشد، بنابراین بیشتر از مطالعاتی نام برده می‌شود که از این روش استفاده کرده باشند.

۲-۲- مروری بر مطالعات انجام شده

۲-۲-۱- مطالعات داخلی

نजारزاده و شقاقی شهری (۱۳۸۵)، به منظور بررسی تاثیر همگرایی‌های منطقه‌ای بر جذب سرمایه‌های خارجی (دوطرفه)، از الگوی تعمیم یافته جاذبه برای ۸ کشور عضو مناطی دوره زمانی ۲۰۰۰-۱۹۹۵ به کاربرده‌اند. نتایج برآورد مدل در کل نشان می‌دهد که همگرایی منطقه‌ای بین کشورهای اسلامی منا، حجم سرمایه-گذاری مستقیم خارجی متقابل بین کشورهای مذکور را افزایش خواهد داد. این نکته می‌تواند دلیلی بر همکاری‌های بیشتر بین کشورهای منطقه تلقی شود.

همچنین نजारزاده و همکاران (۱۳۸۴)، پس از بررسی تئوری‌ها و ادبیات مشترک سه مبحث رشد اقتصادی، یکپارچگی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، در چارچوب الگوی اقتصادسنجی، آثار همگرایی اقتصادی و منطقه‌ای بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و رشد اقتصادی کشورهای اسلامی عضو منا (MENA) مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. نتایج نشان می‌دهد که حرکت کشورهای اسلامی منا به سمت بازارهای جهانی و افزایش آزادسازی اقتصادی و تجاری در میان کشورهای نمونه، باعث بهبود رشد اقتصادی کشورهای مذکور شده و افزایش رشد تولید ناخالص داخلی آنها را در پی داشته است. سرمایه‌گذاری خارجی نیز دارای تاثیر مثبت بر رشد اقتصادی کشورها می‌باشد که با واقعیت منطبق است. تجربه کشورها حاکی از این است که ورود سرمایه‌های خارجی به دلیل رشد پیشرفت‌های تکنولوژیکی که در پی دارد، باعث بهبود رشد اقتصادی کشورها خواهد شد. آزادسازی اقتصادی نیز تاثیر مثبت بر رشد تولید ناخالص داخلی کشورهای منتخب داشته است. نتایج در کل نشان می‌دهد که اولاً، حرکت به سمت یکپارچگی منطقه‌ای بین کشورهای اسلامی منا حجم FDI متقابل بین کشورهای مذکور را افزایش خواهد داد. کشورهای منا با تکیه بر مزایای نسبی و توانایی‌های مختلف اقتصادی می‌توانند شرایط و فضای مقابله با روند جهانی شدن را اتخاذ نمایند و با کسب تجارب متفاوت از همگرایی‌های مختلف اقتصادی-منطقه‌ای، توان خود را برای حرکت در روند جهانی شدن افزایش داده با شناخت مزیت‌های نسبی و به تبع آن افزایش حجم مبادلات تجاری و جذب سرمایه‌های خارجی موجبات رشد اقتصادی و افزایش رفاه را فراهم کنند. از طرف دیگر، آزادسازی اقتصادی، حذف موانع تجاری، و افزایش جریان‌ات FDI اثر معنی‌داری بر رشد اقتصادی کشورهای منتخب منا دارد. بنابراین، می‌توان گفت که همگرایی اقتصادی و منطقه‌ای منجر به افزایش جریان ورودی سرمایه‌های خارجی در کشورهای منا شده و ورود سرمایه‌های خارجی نیز رشد اقتصادی این کشورها را در پی خواهد داشت. این نکته می‌تواند دلیلی بر همکاری‌های بیشتر بین کشورهای منا تلقی گردد.

الهی و نهاروندیان (۱۳۸۴)، جهت بررسی "جهانی شدن و همپیوندی‌های منطقه‌ای (مطالعه موردی کشورهای اسلامی منا) با بکارگیری نظریه لیندر، اثر جهانی شدن بر همپیوندی‌های تجاری منطقه‌ای کشورهای اسلامی خاورمیانه و آفریقای شمالی"، مطابق نظریه لیندر برخلاف نظریه‌های تجاری کلاسیکی (از قبیل هکشر-اولین) بر جانب تقاضا استوار است و عامل اصلی شکل‌گیری و گسترش تجارت را همسانی تقاضا می‌داند در نتیجه همگرایی و واگرایی مسیر درآمد سرانه، اصلی‌ترین نقش را در افزایش یا کاهش تجارت ایفا می‌نماید.